

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αποκάλυψη του Ιωάννη

Ενότητα 1: Άρτεμις και Θέκλα

Σωτήριος Δεσπότης

Θεολογική σχολή, Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

<p>Άρτεμις και Θέκλα. Η συνάντηση της Αρχαίας Θεάς με την Ισαπόστολο Αγία κατά τους τέσσερις πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες (ιστορική και συγκριτική προσέγγιση)</p> <p><i>Περίληψη: Η εισήγηση έχει ως θέμα την σχέση μεταξύ της λατρείας της θεάς Άρτεμις και της τιμής της Αγίας Θέκλας του Ικονίου στην Ανατολική Μεσόγειο κατά τους τέσσερις πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Η ιστορικοσυγκριτική μελέτη του πολιτισμικού διαλόγου μεταξύ των δύο γυναικείων προσωπικοτήτων επικεντρώνεται στη γραμματεία, τις πόλεις και τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες εντοπίζεται κυρίως η συνάντηση της ανέμελης και ορμητικής όσο και φοβερής θεάς του κυνηγιού και των δασών, αλλά και προστάτιδας της παρθενίας και της παιδικής ηλικίας, με την ηρωίδα της Πίστης και την συνέκδημο του Παύλου για την οικουμενική διάδοση του χριστιανικού μηνύματος στα έθνη.</i></p>	<p>Artemis and Thecla. The Meeting of the Ancient Goddess with the Christian Female Apostolic Saint in the First Four Centuries of Christianity (Historical and Comparative Reflections)</p> <p><i>Abstract: The paper's subject is about the interaction between the cult of the goddess Artemis and the cult of St Thecla of Iconium throughout the Eastern Mediterranean in the initial four centuries of Christianity in particular. The phenomenon is investigated with regard to the literature, the cities, social groups and personalities mostly associated with the cultural meeting of the free-spirited but fearsome goddess protector of the wilderness, virginity and childhood with the virgin heroine of the Cross and alleged apostolic companion of Paul for spreading the Logos of life to the nations.</i></p>
<p>Εισαγωγή</p> <p>Εκπλήσσει το γεγονός ότι οι Πράξεις Θέκλας (ΠΘ), οι οποίες συγγράφηκαν στη Μικρά Ασία (Σμύρνη;) με πρωταγωνίστρια τη γνωστή μέχρι σήμερα «ισαπόστολο» του Ικονίου είχαν διαδοθεί μέχρι την Καρθαγένη (Africa Proconsularis) το 200 μ.Χ.. Μάλιστα το συγκεκριμένο έργο που μάλλον συγγράφηκε περί το 140 μ.Χ. (όταν και γνώριζαν ακόμη ακμή οι περιοδεύοντες χαρισματούχοι) είχε αποκτήσει και κύρος/κανονικότητα αφού συνιστούσε επιχείρημα υπέρ εκείνων των απόψεων που ήθελαν και τις γυναίκες να βαπτίζουν. Πρόκειται για τη γνωστή αναφορά του Τερτυλλιανού ([160/ 170-220 μ.Χ. <i>Περί Βαπτίσματος</i> 17.4-5)¹. Ο πρεσβύτερος, ο οποίος</p>	<p>Introduction</p> <p>It is really astonishing how quickly the Acts of Thecla (AoTh), a text written in Asia Minor (maybe in Smyrna) about the life and the missionary journeys of St Thecla, the famous female Isapostle (equal to the Apostles) from Iconium, had already spread across the Mediterranean, as far as Carthago (Africa Proconsularis) by 200 A.D. The book was probably written around 140 A.D., a period with the charismatic movement still flourishing, and gained both high popularity and canonicity especially among the advocates of a more active, if not equal to men's, involvement of women in the Church, employing the book as a strong argument favoring female priesthood. This trend is also witnessed by</p>

¹ Το κείμενο είναι το εξής: *Αλλά η αναιδεία μιας γυναίκας που τολμά να διδάσκει, δεν έπεται πως θα της δώσει και το δικαίωμα να βαπτίζει: εκτός αν εμφανιστεί πάλι κάποιος τέρας όπως την αρχαία εποχή, κι όπως εκείνο κατάργησε την Βάπτιση, το νέο τέρας να την εκτελεί. Κι όσοι επικαλούνται έργο που ψευδώς φέρει το όνομα του Παύλου– εννών με το παράδειγμα της Θέκλας – για να υποστηρίξουν το δικαίωμα των γυναικών να διδάσκουν και να βαπτίζουν, ας πληροφορηθούν ότι το έγραψε πρεσβύτερος εκκλησίας της Ασίας με δικό του υλικό, χρησιμοποιώντας το όνομα του Παύλου. Όταν τον ανακάλυψαν ομολόγησε ότι το έκανε από αγάπη για τον Παύλο και βέβαια παραιτήθηκε. Πόσο ασυνεπής με την πίστη θα ήταν αν έδινε στην γυναίκα το δικαίωμα να κηρύττει και να βαπτίζει, εκείνος που δεν της επιτρέπει ούτε καν να διδάσκει! «Οι γυναίκες να σιωπούν», λέει «και να ρωτούν τους άνδρες τους στο σπίτι» (Α΄ Κορ. 14, 34-35). Μτφρ. Α. Ελευθεριάδης, *Μεταποστολικοί Πατέρες, Τόμος Β΄ Τερτυλλιανός* (155-235 μ.Χ.), Αθήνα: Όρος 2008. Marco Frenschkowski: *Erkannte**

στο όνομα του αγαπητού σε αυτόν Π. έγραψε το συγκεκριμένο αφήγημα, τελικά αποσηματίστηκε. Τη διάδοση, όμως, του έργου του μαρτυρούν (α) τα χειρόγραφα, (β) το γεγονός ότι οι ΠΘ αποτέλεσαν πρότυπο (μοντέλο) για άλλα κείμενα αλλά και (γ) η τιμή προς την αγ. Θέκλα (< κλέος Θεού) σε αρκετά κέντρα της Μεσογείου. Κατωτέρω θα προσπαθήσουμε να εξιχνιάσουμε τις αιτίες που συνέβαλαν στο να διαδοθεί τόσο γρήγορα το συγκεκριμένο κείμενο². Τις εντοπίζουμε στο φιλολογικό είδος/γένος³ αλλά και στο γεγονός ότι η πρωταγωνίστρια υποκατέστησε τη δημοφιλή ιδίως τον 1^ο αι. μ.Χ. φεμινίστρια θεά Αρτέμιδα. Όπως επισημαίνει ο Winter⁴ ήδη το 44 π.Χ. αναδύεται το μοντέλο της *νέας-μοντέρνας συζύγου*, το οποίο δεν συμβαδίζει με το γνωστό συντηρητικό τύπο γυναίκας.

Tertullian in his work *De Baptismo* (17.4-5)⁵. Despite the removing of his office of the writer of the AoTh, the growing impact of his work remained unaffected. Evidence can be found in (a) the number of manuscripts related, (b) the use of the AoTh as the model text for other literature, and (c) the dynamics of the cult of St. Thecla (< κλέος Θεού) itself vivid all across the major *mare nostrums*'s urban centres.

In the following lines we will attempt to investigate the causality behind this rapid spread of the AoTh focusing on two main themes: (A) The literary form of the book. (B) The fact that the cult of the female Christian saint functioned as a de facto alternative to the worship of the goddess Artemis, a cult quite active in the 1st -2 st Cen. A.D. Indeed, in 44 D.C., as Winter points out, a new model of womanhood emerges hardly compatible with the traditional type of femininity of the time.

Pseudepigraphie? Ein Essay über Fiktionalität, Antike und Christentum, *Pseudepigraphie und Verfasserfiktion in frühchristlichen Briefen Pseudepigraphy and Author Fiction in Early Christian Letters* (Hrsg. v. Jörg Frey, Jens Herzer, Martina Janßen u. Clare K. Rothschild, u. Mitarb. v. Michaela Engelmann), Tübingen: Mohr Siebeck 2009 181-232, εδώ 194-195.

² Stephen J. Davis, *The Cult of Saint Thecla: A Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*. Oxford: Oxford University Press 2001.

³ Jeremy W. Barrier *The Acts of Paul and Thecla: A Critical Introduction and Commentary*. Edited by Jörg Frey. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2. Reihe 270. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, 15-28. Ο συγκεκριμένος υπομνηματιστής αποδίδει τη διάδοση των ΠΘ και στο γεγονός ότι στην αφήγηση περιέχονται θηριομαχίες που ήταν εξαιρετικά δημοφιλείς ακόμη και ως απεικονίσεις στις οικίες των ελληνορωμαϊκών χρόνων.

⁴ Bruce W. [Winter, The 'new' Roman wife and 1 Timothy 2:9-15: The search for a Sitz im Leben](#). *Tyndale Bulletin* 51.2 (2000) 285-294. του ιδίου *Roman Wives, Roman Widows: The Appearance of New Women and the Pauline Communities*, [Michigan](#): Eerdmans 2003.

⁵ But if the writings which wrongly go under Paul's name, claim Thecla's example as a licence for women's teaching and baptizing, let them know that, in Asia, the presbyter who composed that writing,¹⁷⁶ as if he were augmenting Paul's fame from his own store, after being convicted, and confessing that he had done it from love of Paul, was removed¹⁷⁷ from his office. For how credible would it seem, that he who has not permitted a *woman*¹⁷⁸ even to *learn* with over-boldness, should give a *female*¹⁷⁹ the power of *teaching* and of *baptizing*! "Let them be silent," he says, "and at home consult their own husbands." http://www.tertullian.org/anf/anf03/anf03-49.htm#P11686_3287159 [Translated by the Rev. S. Thelwall.]

<p>A. Το φιλολογικό είδος και περιεχόμενο των ΠΘ</p> <p>Θα μπορούσε κάποιος να αποδώσει την ανωτέρω διάδοση στους εξής λόγους:</p> <p>1. Οι ΠΘ ακολουθούν το φιλολογικό είδος του ρομαντικού μυθιστορήματος, όπως αυτό του αλεξανδρινού Αχιλλέως Τάτιου, που εκτυλίσσεται στην Έφεσο. Πρόκειται για τον πανηγυρικό της αγνότητας: <i>Λευκίππη και Κλειτοφών</i> (4.1.4- 7.13.2-4). Μάλιστα σε αντίθεση προς τον πρεσβύτερο-συγγραφέα (σ.) των ΠΘ που αποσηματίστηκε, ο «ερωτικός» σ. (Αχιλλεύς Τάτιος) σύμφωνα με μαρτυρία του Σουίδα έγινε χριστιανός και μάλιστα επίσκοπος! Αυτό το γένος ήταν πολύ αγαπητό ιδίως στις γυναίκες⁶ σε μια εποχή η οποία δεν ζούσε τόσο από το θέαμα όσο από το ακρόαμα.</p> <p>Ο πρωταγωνιστής παρά τον προηγούμενο «δεσμό» του ερωτεύεται. Το ζεύγος παραμένει πιστό τηρώντας ιδίως η γυναίκα την παρθενία παρά τους θανάσιμους κινδύνους (όπως την απειλή του βιασμού και μάλιστα από «δυνατούς») και το όνειδος που αντιμετωπίζει σε νεαρή ηλικία. Στο τέλος επιτυγχάνεται ο γάμος.</p> <p>Εν προκειμένω η Θέκλα από το Ικόνιο ερωτεύεται τον Χριστό αν και στα πρώτα κεφ. φαίνεται ότι προσκολλάται στον κήρυκα απόστολο των εθνών. Προοδευτικά, όμως, καθίσταται σαφές ότι ο Π., ο οποίος αρνείται να τη βαπτίσει (προκειμένου εκτός των άλλων να αποφύγει τη σχέση-εξάρτηση μεταξύ</p>	<p>A. The literary form and content of the AoTh</p> <p>We could attribute the text's vast spread to the following factors:</p> <p>1. The Acts of Thecla use the literary form of the romantic novel (romance) similarly to the romance of Achilles Tatius of Alexandria <i>The Adventures of Leucippe and Clitophon</i> (in Greek <i>τὰ κατὰ Λευκίππη καὶ Κλειτοφῶντα</i>). The plot of this ode to purity and virtue is also taking place in the Asia Minor (city of Ephesus). Although the presbyter-writer of the AoT lost his office, Tatius, according to Lexicon of Suda, eventually converted to Christianity and even rose up to become a bishop! The romance was particularly popular among women in an era moved more by the ear and less by the eye.</p> <p>Leucippe and Clitophon, the protagonists, fall in love. The couple, especially Leucippe, struggles to keep their purity and fidelity despite the grave dangers and threats (like rape and death), many of them made by people in power, and the social negativism that face in their youth. In the end, their love is victorious.</p> <p>Back in our case, Thecla from Iconium dedicates herself to the love of Christ yet in the initial chapters of the AoTh appears almost equally attached to Paul, the Apostle of Nations. However, as the plot goes on, Paul's various actions (for example, his refusing to baptize her) present him intentionally self-limited to the role of Thecla's nymphagogus to Christ, which</p>
--	---

⁶ Stephen J. Davis, *The cult of Saint Thecla: a tradition of women's piety in late antiquity*, Oxford: University Press 2008 (iyoic.net/data/fathers/520.pdf) 2-13. 15 κε.

μυσταγωγού και μυσταγωγούμενου [πρβλ. Α' Κορ. 3]), διαδραματίζει το ρόλο του νυμφαγωγού, τον οποίο ο ίδιος αξιώνει για τον εαυτό του στο Β' Κορ. 11 (πρβλ. Ιω. 3 [Βαπτιστής]). Η «νύμφη του Χριστού» στην ηλικία των 17-18 (και όχι των 12-14 όταν και παντρεύονταν συνήθως οι γυναίκες) παραμένει πιστή παρά το πυρ στην α' ενότητα (πρβλ. τρεις παίδες [Δαν. 3] Μαρτύριο Πολυκάρπου) και τα θηρία (Ιγνάτιος) στη β' και παρότι δεν λαμβάνει άμεσα στο βάπτισμα από τον Π.

2. Οι ΠΘ αποτελούν ένα είδος επίμετρου στο έσχατο βιβλίο του παύλειου επιστολικού Σώματος, τη Β' Τιμ. Πρόκειται για Διαθήκη του Π., καθώς αυτός πλέον αντιμετωπίζει την εγκατάλειψη και το διωγμό. Σημειωτέον ότι ίχνη ρομάντζου ανακαλύπτουν σήμερα κάποιοι ερευνητές και στην τριλογία των Ποιμαντικών (ΠΕ) οι οποίες με τη σειρά τους από άλλους θεωρούνται ως το συμπλήρωμα του δίτομου Προς Θεόφιλον έργου του Λουκά (Λκ.+Πρ.). Σε αυτές τις επιστολές επίσης ο Π. κινείται σε μέρη που δεν είναι γνωστά από τα άλλα βιβλία της ΚΔ., όπως συμβαίνει και στις ΠΘ (αν και σε αυτές κινείται στην Ασία). Τελικά και στη Β' Τιμ. αφενός γλυτώνει (;) από το στόμα του λέοντος με τη βεβαιότητα ότι τελικά ο Κύριος θα τον σώσει ενώ ταυτόχρονα αφήνει στον ακροατή του την αίσθηση ότι το τέλος του επίκειται (4, 7). Ίσως μάλιστα οι ΠΘ δεν συμπληρώνουν μόνον πληροφορίες που λείπουν από τα κανονικά βιβλία αλλά και προσφέρουν μια αφηγηματική ερμηνεία συγκεκριμένων παύλειων περικοπών (όπως Α' Κορ. 6-7) «διορθώνοντας» κάποια σημεία των ΠΕ.

3. Τελικά οι ΠΘ συμπληρώνουν πληροφορίες για τη ζωή του αποστόλου των εθνών και

the Apostle appears to claim for himself in 2 Cor. 11 (, 1-2).

Even so, Thecla in the age of 17-18 (and not 12-14 which was the usual marriage age for women), strengthened by the spiritual guidance of Paul, ultimately stands by Christ following Leucippe's path of virtue, virginity and courage before fire¹⁸ and beasts¹⁹.

2. At the same time, the AoTh could be viewed as a form of epimetron to the last work of the Pauline corpus, 2 Tim. which contains the legacy of Paul ultimately facing abandonment and persecution. It should be also noted that hints of the genre of the romantic novel are traced by certain researchers in the trilogy of the Pastoral Epistles being themselves regarded as a supplement to the Evangelist Luce's two-volume work to Theophilus (Gospel of Luc and the Acts). Within this pastoral trilogy, just like in the Acts of Thecla, Paul operates in places not mentioned by any other text of the NT Canon.

Indeed in 2 Tim. Paul stays unharmed (?) from a lion, certain that the Lord will save him while implying that his physical end is at hand (4,17). Arguably the AoTh not only contribute original information absent in the New Testament Canon, but as also Wallace proves, provide a narrative interpretation of specific Pauline passages (like the 1 Cor, 6, 7)²⁰, re-constructing them creatively.

3. Eventually the AoTh enrich the standard information about the Apostle of Nations retrieved by the NT Canon without evident declining from Orthodoxy to Gnosticism, despite clearly favoring

μάλιστα χωρίς να παρεκκλίνουν εμφανώς από την ορθοδοξία⁷ στο γνωστικισμό παρά τον σαφή προσανατολισμό τους στην παρθενία και την εγκράτεια στοιχεία τα οποία όμως είχαν επικρατήσει στην εκκλησία του 2^{ου} αι. μ.Χ.. Σημειωτέον ότι η Θέκλα δεν γίνεται συνοδός του Π. όπως συνέβη με τον ιδρυτή της Γνώσης τον Σίμωνα τον Μάγο. Από ένα πορνείο της Τύρου έλαβε ως γυναίκα την Ελένη μιμούμενος μάλλον τον Ωσή που λαμβάνει σύζυγο μια μοιχαλίδα για να εκφράσει τη σχέση Γιαχβέ και Ισραήλ (πρβλ. Ιω. 4 [συνάντηση Ιησού και Σαμαρίτισσας]). Έτσι η Ελένη λυτρώθηκε από μια σειρά αιχμαλωσιών ενώ το δράμα της δεν συνδέθηκε μόνον με τη γενεαλογία της Πρωτοϊστορίας αλλά και με την Ιλιάδα, την ελληνική «ΠΔ των ελληνορωμαϊκών χρόνων» όπου περιγράφεται η απαγωγή μιας άλλης Ελένης (Ειρηναίος 1.23.2-4)⁸. Και η φήμη του Σίμωνα φτάνει μέχρι τη Ρώμη⁹. Άλλωστε και ο Μοντανός κατηγορήθηκε από τον Απολλώνιο ([206 μ.Χ.] Ευσέβιος, *EI* 5.18.2^a) ότι διαλύει γάμους για να

ascetic practices already thought prevalent in the Church of 2 Cen. A.D. At this point we should note that Thecla does not appear in the Acts as companion of Paul like Helen and Simon the Wizard. Simon chose Helen, a Tyrian prostitute, as his wife following Hosea's example symbolizing the relation between Yahweh and his chosen people, Israel (compare Jesus and the Samaritan woman at the well [John 4]). This way, Helen is saved from captivity and her drama is connected with the Proto-history of Genesis as well as the Homeric Helen (Irenaeus 1.23.2-4) protagonizing in the Iliad, the "Old Testament" of the pagan Greco-Roman Antiquity. Besides, Modanus was likewise accused by Apollonius ([206 A.D.] Eusebius, *Church History* 5.18.2^a) for destroying families and marriages; to whom Tertullian responded that the Phrygian spiritual leader is opposed to second marriage only, not the idea of marital life itself.

Now back in the AoTh, Thecla does abandon her pagan fiancé remaining "without stain or wrinkle or any

¹⁸ compare with the Three Holy Children [Dan. 3] and the martyrdom of Polycarpus

¹⁹ (compare with the martyrdom of St Ignatius of Antioch

²⁰ P. Wallace Dunn, [The charismatic gifts in the Acts of Paul: second century trends](http://actapauli.wordpress.com/tag/charismatic-gifts/), 2 <http://actapauli.wordpress.com/tag/charismatic-gifts/> (ημερομ. Ανάκτησης 27.3.2014). Στην ίδια ιστοσελίδα απαντά αρχείο με πλήρη βιβλιογραφική ενημέρωση για τις ΠΘ. Βλ. του ιδίου "[The influence of 1 Corinthians on the Acts of Paul](http://actapauli.files.wordpress.com/2009/01/prwdunn1996.pdf)", Society of Biblical Literature 1996 Seminar Papers (Atlanta: Scholars Press), 438-454, with minor corrections. <http://petrostelos.wordpress.com/vanity-page-of-peter-w-dunn/>.

⁷ P. Wallace Dunn, *The Acts of Paul and the Pauline Legacy in the second century*, unpublished PhD dissertation, University of Cambridge 1996 actapauli.files.wordpress.com/2009/01/prwdunn1996.pdf.

⁸ G. Theissen, *Die Religion der ersten Christen*, Gütersloh: Kaiser 2003, 319-320.

⁹ Κ. Σιαμάκης, Εισαγωγή εις την Αποκάλυψη <http://www.philologus.gr/4/68-2010-01-01-01-22-30/76--i>: ὁ Ἰουστίνος πάλι ἔβλεπε στή Ῥώμη εἰδῶλα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἀγροτικοῦ καὶ πριαπικοῦ θεοῦ *Semo Sancus* (Σήμων Σάγκος), πὸν τέτοια ἀνευρίσκονται ἀνασκαφικῶς καὶ σήμερα μὲ τὴν ἴδια ἐπιγραφή (Ἐπιγρ. Λατιν. 2458, CIL 14,240), καὶ διάβαζε *Simon sanctus* (= ἅγιος Σίμων) καὶ συμπέρανε (Ἀπολ. Α' 26,2· 56,2· καὶ στὸν Εὐσέβιο πὸν τὸ πιστεύει, Ἐκ. ἰστ. 2,13,3) ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι λάτρευαν ὡς θεὸ τὸ Σίμωνα τὸ μάγο (Πρξ 8,9-24)· κι ἔκανε ἔτσι ἔναρξι τῆς ἀρρωστημένης ἐκείνης μυθολογίας γιὰ διαγωνισμοὺς θαυματοποιίας στή Ῥώμη ἐνώπιον τοῦ Νέρωνος μεταξὺ ἀποστόλου Πέτρου καὶ Σίμωνος μάγου, πὸν τροφοδοτοῦσε τὰ γραῶδη ἀπόκρυφα ἐπὶ αἰῶνες.

του απαντήσει ο Τερτυλλιανός ότι ο Φρουξ αποτρέπει τον δεύτερο γάμο (*Haer.* 1.26)¹⁰. Στην περίπτωση των ΠΘ όντως η Θέκλα εγκαταλείπει τον εθνικό μνηστήρα της. Παραμένει «αμόλυντος, χωρίς σπίλο» όπως περιγράφεται και το μέγα μυστήριο της οικονομίας στην *Προς Εφεσίους* (5, 27) για να τεκμηριώσει, όμως, τις σχέσεις των δύο φύλων στο γάμο. Ταυτόχρονα, όμως, εκτός της παρθενίας εξαιρείται ο συγκροτημένος οίκος (*familia*) του Ονησιφόρου ενώ και ο Π. ενώ προσεύχεται για τη σωτηρία της Θέκλας (3.23) όταν αυτή απειλείται καθ' οδόν προς την Αντιόχεια επιδεικνύει αδιαφορία ενώ αρνείται να τη βαπτίσει ο ίδιος.

Από τα ανωτέρω συμπεραίνονται τα εξής: (1) το φιλολογικό είδος, (2) η μη εμφανής παρέκκλιση στην αίρεση αλλά και (3) η συμπλήρωση των πληροφοριών που παρέχουν οι Πρ. και η Β' Τιμ. (το εισαγωγικό και το επιλογικό βιβλίο του σώματος των επιστολών).

Ίσως θα μπορούσαμε επί τη βάσει των πληροφοριών των Πρ. να εντοπίσουμε από ποιους κύκλους προερχόταν ο “φεμινιστής” εμπνευστής των ΠΘ. Σύμφωνα με το Πρ. 18 στην Έφεσο έχουμε την παρουσία του Απολλώ, φορέα της αλεξανδρινής παράδοσης (η οποία δεν εκπροσωπείται με κάποιο βιβλίο της Κ.Δ.)¹¹ και δώδεκα μαθητών του Βαπτιστή

other blemish, but holy and blameless” as also described in the mystery of the Devine Economy in the Ephesians (5, 27) in order however to substantiate the relation between the sexes within marriage. At the same time, apart from ascetism and virginity, **highly favored is** in the AoTh the pious house (*familia*) of Onesiphorus.

The aforementioned give rise to the following conclusions concerning the high popularity of the AoTh which would be (1) the literary genre in use, (2) the **indirect-not evident** decline from orthodoxy and (3) the supplementation of the information retrieved by the Acts of the Apostles and 2 Tim (the opening and the final books of the Epistles corpus respectively).

Possibly, the Acts could help us identify the origins of the “feminist” inspirator of the AoTh. According to Acts 18 both **Apollos**, a conveyor of the Alexandrian tradition, a tradition not directly at least represented in the NT Canon, and **twelve disciples of John the Baptist** possibly closely associated with

¹⁰ Ο William Tabbernee, *The Appearance of the New Jerusalem in Montanist Interpretation and the Revelation of John*, *Die Johannesapokalypse, Kontexte-Konzepte –Wirkungen* Hrsg. v. Jörg Frey, James A. Kelhoffer u. Franz Tóth [The Revelation of John. Contexts – Concepts – Impacts] WUNT 287, Tübingen 2012, 651-682, στηρίζεται στον Τερτυλλιανό (*Αιρ.* 1.26 *Μαρκίων* 1.29.4 3.24.4 *Ευσέβιος*, *ΕΙ* 5.18.2^α: ἀλλὰ τίς ἐστὶν οὗτος ὁ πρόσφατος διδάσκαλος, τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία δείκνυσιν. οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων, ὁ νηστείας νομοθετήσας, ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον Ἱερουσαλήμ ὀνομάσας (πόλεις δ' εἰσὶν αὐταὶ μικραὶ τῆς Φρυγίας), τοὺς πανταχόθεν ἐκεῖ συναγαγεῖν ἐθέλων, ὁ **πρακτῆρας χρημάτων** καταστήσας, ὁ ἐπ' ὀνόματι προσφορῶν τὴν **δωροληψίαν** ἐπιτεχνώμενος, ὁ **σαλάρια** χορηγῶν τοῖς κηρύσσουσιν αὐτοῦ τὸν λόγον, ἵνα διὰ τῆς γαστριμαργίας ἢ διδασκαλία τοῦ λόγου κρατύνηται).

¹¹ Σε αυτήν δεν ανήκει μόνο η αλληγορία (Φίλων, Ωριγένης) αλλά και οι εγκρατιστικές τάσεις (Κλήμης Αλ. Ωριγένης).

που δεν αποκλείεται να συνδέονται με τους περιοδεύοντες ασκητικούς κύκλους από τους οποίους προέρχεται η Πηγή των Λογίων (Q)¹². Σε αυτήν (Q) την εκπροσωπείται η πλήρης εγκατάλειψη των πάντων και του συζύγου (Λκ. 14, 20 [νεόνυμφοι!]. 26). Μάλιστα εκπλήσσει ότι την αρνητική στάση (και δη το **μίσος!**) απέναντι στη γυναίκα διασώζει μόνον εκείνος ο ευαγγελιστής (ο Λουκάς) που περιγράφει λεπτομερώς τη διακονία των γυναικών (αντίθετα Μκ. 10, 37· Μτ. 10, 23 [πρβλ. και *Ευαγ. Θωμά* 55])¹³ αλλά όχι και το γεγονός ότι οι μαθητές κατά τις περιοδείες του συνοδεύονταν από τις συζύγους τους (Α' Κορ. 9, 5)¹⁴. Σημειωτέον ότι παρότι στο Πρ. 18, 26 όντως κατηχείται ο Απολλώ στην ορθοδοξία από την Πρίσκιλλα και τον Ακύλα¹⁵, γενικότερα στο δίτομο έργο του Λουκά το ιδανικό για τη γυναίκα είναι η ησυχία/σιωπή (Μάρθα και Μαρία Λκ. 10, 41· πρβλ. όμως Πρ. 21, 9 [παρθένες θυγατέρες Φιλίππου προφητεύουσες]). Ίσως αυτοί οι κύκλοι¹⁶ επικαλούνταν (α) την παρθενία του Βαπτιστή, (β) την άμωμη-παρθενική σύλληψη του ίδιου του Χριστού, (γ) το γεγονός ότι ο Ιησούς παρέμεινε παρθένος, (δ) λόγια του Χ. υπέρ των εκούσια ευνούχων, (ε) λόγια του Π. υπέρ της παρθενίας. Σημειωτέον ότι η Έφεσος συνδέθηκε και με το πρόσωπο της Θεοτόκου (πρβλ. Γ' Οικουμενική Σύνοδο [431 μ.Χ.] και

the periodic ascetic groups behind the Q Sayings Gospel, were operating in Ephesus. In Q a renouncement of all marital pleasures is in order for salvation to be gained²¹. Moreover, it is quite surprising that this negative attitude (almost hate!) towards women and marriage is uniquely mentioned by Evangelist Luke who draws in detail the female “diaconia” (service) but not the fact that the disciples were accompanied during their periods by their spouses (1 Cor. 9:5). Notably, despite the catechesis of Apollos to orthodoxy by both *Priscilla and Akylas* (Acts 18:26), Luke’s standard pattern remains that a woman’s appropriate behavior is silence (Martha and Mary Luc 10:41²²).

Maybe these groups insisted on a) the virginity of John the Baptist, b) the immaculate conception of Christ himself by a virgin, Theotokos, c) the virginity of Jesus himself, d) sayings of Christ in favor of the eunuchs by intention, e) Paul’s sayings pro virginity. It is also interesting that the city of Ephesus has been associated directly with Theotokos herself (see Third Ecumenical Council [431 A.D.]), through legends claiming that the Mother of Jesus resided in Ephesus following a similar course with Jesus’ beloved disciple, John (comp. virginity-metastasis to heavens]).

¹² Π. Βασιλειάδη, Πρ. 18, 24-19, 7 και Πηγή των Λογίων. Επανεξέταση του προβλήματος του τόπου, χρόνου και συγγραφέα της, *Βιβλικές Ερμηνευτικές Μελέτες*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 1988 282-298.

¹³ M. Wolter, *Das Lukasevangelium*, Tübingen: Siebeck 516.

¹⁴ Cook John Granger, 1 Cor 9,5: The Women of the Apostles *Biblica* 89 (2008) 352-368.

¹⁵ Βλ. Μ. Κόνια, *Ο Ακύλας και η Πρίσκιλλα, συνεργάτες του απ. Παύλου*, Θεσσαλονίκη 1991.

¹⁶ Rüdiger Fuchs, *Unerwartete Unterschiede - müssen wir unsere Ansichten über die Pastoralbriefe revidieren?* Bibelwissenschaftliche Monographien. Brockhaus, Wuppertal 2003, 8 υποσ 18.

²¹ Luc 14,20 [newlyweds!]. 26. 18, 29 opp. Mark 10, 29, Mathew 19, 29 [comp. Gospel of Thomas 55])

²² but comp. Acts 21:9 [virgin prophetesses daughters of Phillip]

<p>τους θρύλους ότι κοιμήθηκε εκεί διαγράφοντας κοινή πορεία με τον «αγαπημένο» Ιωάννη [παρθενία-μετάσταση]). Εν προκειμένω πρέπει να σημειωθεί ότι τον 2^ο αι. επικράτησαν οι εγκρατιστικές τάσεις στην ορθοδοξία ένεκα και της αντίδρασης προς το «ελευθεριάζον» κίνημα των Νικολαϊτών (όπου πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισε και η προφήτισσα Ιεζάβελ των Θυατείρων [Αποκ. 2, 20]). Οι τελευταίοι αντιμετωπίζονται σε ύστερα βιβλία της Κ.Δ. (Ιούδα// Β' Πέ.: Αποκ.) ενώ δεν αποκλείεται να χρησιμοποιούσαν παύλειες διατυπώσεις εναντίον των ιουδαιοχριστιανών αλλά και άλλων αιρετικών όπως αυτοί στις Κολ. και το Α' Τιμ. (4, 1-3). Ήδη στα Α' Κορ. 6 και Ρωμ. 6 ο απόστολος των εθνών αντιμετωπίζει μια τέτοια παρερμηνεία του αντινομι(κιστι)κού αγώνα του. Τέτοιες ελευθεριάζουσες απόψεις, οι οποίες μετέτρεπαν τις αγάπες σε σπιλάδες (Ιούδα 12), ίσως «έδιναν τροφή» και στην κατασυκοφάντηση των συνάξεων ως οιδιπόδειων μίξεων¹⁷.</p>	<p>At this point, it should be noted that in the 2nd Cen A.D. ascetic attitudes prevailed within the Church. Among other the results was the rising opposition to the extreme ethical loose movement of Nicolaites (with the “Jezebel” of Thyateira [Rev. 2:20] at the forefront of the movement). They were dealt with in latter books of the NT Canon (Judas // 2 Peter, Rev.) while it is likely that Nicolaites were using Pauline sayings against Judeo-Christians and other Christian heretics, such as the “ascets” mentioned in Col. and 1 Tim. (4, 1. 3). Already in 1 Cor. 6 and Romans 6 Paul seems to face such a misinterpretation of his antinomistic teaching. Such immoral extremes were definitely threatening all major gatherings of the Church, like the “agapae” feasts, feeding the anti-christian opposition’s allegations about secret orgies and oedipal mixes within the Christian ritual.</p>
<p>B. Άρτεμις και Θέκλα</p>	<p>B. Artemis and Thecla</p>
<p>Ένας άλλος λόγος εξάπλωσης της τιμής προς την ισαπόστολο Θέκλα ήταν το γεγονός ότι η συγκεκριμένη πρόσφερε στο καταπιεσμένο γυναικείο στοιχείο ένα πρότυπο εναλλακτικό το οποίο στον εθνικό κόσμο πρόσφερε η Άρτεμις. Η γνωστή στο λατινικό κόσμο και ως Diana (πρβλ. τη θρακική Βενδίς) με την κοντή «καταστολή», το τόξο και με τη συνοδεία</p>	<p>Another contributing factor regarding the high popularity of the cult of Saint Thecla was that the female Isapostle from Iconium offered to the oppressed female gender a alternative model to the pagan goddess Artemis also known as Diana. The short dressed goddess with the bow has been a feminine ideal which since already in the Homeric era is identified with Helen, Penelope and Nausika.</p>

¹⁷ Πρβλ. Αθηναγόρα, Πρεσβ. Χριστ. 3. Βλ. Σιαμάκη, *Εξωχριστιανικές Μαρτυρίες*, 79, υποσ. 3: Τα θυνέστεια δείπνα ισοδυναμούν με καννιβαλισμό (βλ. *Ενρ. Ιφ. Τ. 812. Ορ. 1008. Σχόλια Πανσανία 2.18.1*) λόγω του ότι στην θεία Ευχαριστία οι Χριστιανοί θυσιάζουν το Χριστό και τρώγουν τη σάρκα και πίνουν το αίμα του. Οι οιδιπόδειες μίξεις ταυτίζονται με τις αιμομιξίες επειδή οι Χριστιανοί τις γυναίκες τους τις είχαν και αδελφές (εν Χριστώ).

σκύλου και ελαφιού ήταν η ιδανική γυναίκα, η οποία ήδη στον Όμηρο ταυτίζεται με γυναίκες όπως η Έλενα, η Πηνελόπη, η Ναυσικά²³. Ελευθερία από τις κοινωνικές συμβατότητες, προστασία από τις ωδίνες και αθανασία (καθώς συνδεόταν και με τον κόσμο των νεκρών αφού απεικονιζόταν με κλάδο) ήταν τα δώρα που κόμιζε ιδίως στο γυναικείο πληθυσμό. Είναι χαρακτηριστική η απεικόνισή της στην ακρόπολη των Φιλίππων μαζί με 40 γυναίκες οι οποίες, όμως, σε απόλυτη αντίθεση προς την Αρτέμιδα φέρουν πέπλο είναι ενδεδυμένες με καταστολή και φέρουν παραδοσιακά στοιχεία του νοικοκυριού (όπως π.χ. μαλλί).

Στον επίλογο των ΠΘ (κεφ. 44) η πρωταγωνίστρια η οποία αν και ξεκίνησε την ζωή της ως περιοδεύουσα ξένη-δούλη του Θεού, εγκαταστάθηκε και αυτή επί 72 (!) χρόνια μακριά από την πόλη σε σπηλιά τρώγοντας χόρτα και πίνοντας νερό, εκλαμβάνεται ως πιστή *ιέρεια της Αρτέμιδος* που έχει και τη δυνατότητα να θεραπεύει και να εξορκίζει. Σημειωτέον ότι η Θέκλα δεν ακολούθησε την «παραδοσιακή» οδό της υποταγής στο θέλημα της μητέρας και της ανάληψης των δεσμών του γάμου παρότι στο τέλος ενδιαφέρεται για τον οίκο της και τη χήρα «πρόγονό» της. Επίσης κήρυξε και δεν υποτάχθηκε ούτε στις ορέξεις των ηγεμόνων αλλά ούτε και στα πατριαρχικά πρόπει εντός της Εκκλησίας. Δεν δίστασε να κόψει τα μαλλιά της (κεφ. 25) αλλά και να αντισταθεί ενεργά στον επίδοξο βιαστή της σχίζοντας τη

Freedom from casual conformity, protection in birth and immortality (often associated with the underworld too, as depictions of her suggest) were some of her charismas to all her followers, especially female ones. A most characteristic depiction of her figure can be found at the Philippi Acropolis where the deity is portrayed accompanied by nearly forty women who in total contrast to Artemis, are veiled and in conservative dressing carrying elements traditional elements of the familial household.

In the epilogue of the AoTh (Chapt. 44), the protagonist saint is considered by the natives to be a faithful priestess of Artemis with healing and exorcising powers. It should be noted that Thecla did not stay on the “traditional” path of subordination and submission to her mother’s will and bonds of marriage, although she eventually seems concerned about her house of origin and her widow “ancestor”. She preached and defied secular and ecclesiastical patriarchy and authority.

Thecla did not even hesitate to cut her hair and resist to the attempting rapist by tearing his garment apart and removing the chaplet from his head, both symbolic gestures of public humiliation (Chapt. 26). Paul himself appears estranged to Thecla by saying

²³ Winfried Elliger, *Paulus in Griechenland*, SBS 92/93, Stuttgart 1978, 60. 64.

χλαμύδα του και αφαιρώντας του το στεφάνι, γεγονός που σήμαινε δημόσιο ευτελισμό του (κεφ. 26). Ο ίδιος ο Π. έχει ήδη αποστασιοποιηθεί λέγοντας όπως ο Αβραάμ στην περίπτωση της Σάρρας (Γέν. 12, 17): Δεν γνωρίζω τη γυναίκα για την οποία μιλάς. Δεν είναι δική μου.

Τα κοινά στοιχεία που παρουσιάζει η Άρτεμις²⁴ (< ἄρταμος = σφαγέας, ή < ἄρκτος) ή Άρτιμους στα λυδικά, κόρη της Λητώ και αδελφή του Απόλλωνα²⁵ με τη Θέκλα είναι τα εξής:

- **Παρθενία:** η Άρτεμις, η προστάτις της πόλεως όπου αργότερα με την Γ' Οικουμενική Σύνοδο θα χαρακτηριστεί η Μαριάμ ως Θεοτόκος, συνδεόταν με την παρθενία (Αχιλλεύς Τάτιος 6.21.2). Αυτό συνέβαινε παρότι ήταν προστάτις των τοκετών (Λεχώ/Λοχεΐα ή Σωωδίνα) και παρότι το ξόανο αυτής ήταν πολύμαστον. Οι ιερείς του Παρθενώνα της θεάς που ως σύμβολό της είχε τη μέλισσα (σύμβολο της αγνότητας), οι Εσσηνοί, απείχαν από τις σεξουαλικές σχέσεις, αλλά και οι γυναίκες που συμμετείχαν στη λατρεία της έπρεπε να είναι αμόλυντες. Διέρχονταν μάλιστα και μια δοκιμασία μέσω της εισόδου σε σπήλαιο (Αχιλλεύς Τάτιος 8 [αποκορύφωση της αφήγησης]). Σημειωτέον ότι τελικά και η γερόντισσα πλέον τελικά Θέκλα σώζεται από το βιασμό διά της εισόδου της σε

like Abraham in Sarah's case (Gen. 12,17): ***I do know the woman that you are talking about, she is not mine.*** Having started her life as a itinerating foreigner-servant of God, settles down in a cave far away from her home-town where she stays for 72 (!) years. Such places were also very dear to the going round the earth Artemis.

In more detail the shared features with respect to Artemis²⁹, are the following:

- **Virginit**y: The goddess Artemis, patron deity of the city which later would host the Third Ecumenical Council, where Mariam the mother of Jesus would be dogmatically declared as Theotokos, was particularly associated with virginity (Achilles Tattius 6.21.2) whereas at the same time she was worshiped as the protector of birth³⁰. The cult of the goddess also used **the bee**, as a symbol for purity. The priesthood of her Parthenon, **the Essenes** also kept themselves pure from sexual attachments as well as the women venerating her. Furthermore her female servants were undergoing a purity test involving entering a cave (Achilles Tattius 8 [peak of the plot]). Note that the old lady at this time Thecla, is saved from rape by entering miraculously in a rock.

²⁴ Άκρως κατατοπιστικό για τα ονόματα και τις ιδιότητες της θεάς είναι το άρθρο G. Mussies, Άρτεμις DDD 91-97.

²⁵ Στράβων, Γεωγρ. 14.1.23: Οι εύνουχοι ιερείς Μεγάβυζοι συνιεράσθαι ἐχρήν.

²⁹ <ἄρταμος (artamos)=slaughter, or < ἄρκτος> (arktos)=bear or Artimous in Lydian, daughter of Leto and sister of Apollo

³⁰ (Λεχώ/Λοχεΐα or Σωωδίνα)

βράχο.

Στον αλεξανδρινό Αχιλλέα Τάτιο (4.1.4) η Άρτεμις της Εφέσου **υπερασπίζεται την παρθενία της πρωταγωνίστριας Λευκίπης**, η οποία διέρχεται όπως και η Θέκλα σε ευτελισμούς: *ή γάρ μοι θεὸς Ἄρτεμις ἐπιστᾶσα πρόην κατὰ τοὺς ὕπνου, ὅτε ἔκλαιον μέλλουσα σφαγήσασθαι, «Μὴ νῦν, ἔφη, κλαῖε· οὐ γὰρ τεθνήξῃ· βοηθὸς γὰρ ἐγὼ σοι παρέσομαι, μνεῖς δὲ παρθένος, ἔστ' ἂν σε νυμφοστολήσω· ἄξεται δέ σε ἄλλος οὐδεὶς ἢ Κλειτοφῶν»*. Και στα Εφεσιακά του Ξενοφώντα η Άρτεμις εγγυάται **την πιστότητα**: «Ἄβροκόμη, πεπίστευκας ὅτι ἐὰν ἀπαλλαγῶ σοῦ, περὶ ἀνδρὸς ἐτι καὶ γάμου σκέψομαι, ἥτις οὐδὲ ζήσομαι τὴν ἀρχὴν ἄνευ σοῦ; Ὡς ὀμνύω τέ σοι τὴν πατρίον ἡμῖν θεόν, τὴν μεγάλην Ἐφεσίον Ἄρτεμιν, καὶ ταύτην ἦν διανύομεν θάλατταν καὶ τὸν ἐπ' ἀλλήλοις ἡμᾶς καλῶς ἐκμήναντα θεόν, ὡς ἐγὼ καὶ βραχὺ τι ἀποσπασθεῖσα σοῦ οὔτε ζήσομαι οὔτε τὸν ἥλιον ὄψομαι» (1.11.5).

- **Ελευθερία από τις κοινωνικές συμβατικότητες-κυριαρχία στα αρσενικά «θηρία»**: Η Άρτεμις, επονομαζόμενη και ως πότνια (= κυρία) θηρών (*Ιλιάδα* 21. 470), ήταν περιφερόμενη, όπως περιοδεύουσα χαρισματούχος χρημάτισε αρχικά και η Θέκλα. Τελικά, όπως ήδη σημειώθηκε, εγκαταστάθηκε εκτός πόλης (Σελεύκειας) σε σπηλιά η οποία όπως και η έρημος θεωρούνταν από τις μάζες τόπος κατοικίας δαιμόνων. Αυτή αντιστρόφως βρίσκει σε αυτό το χώρο καταφύγιο αφού τα είδωλα-δαιμόνια λατρεύονται εντός της πόλης.

Ἦδη τα θηρία ἔχουν καθυποταχθεῖ ἀπὸ αὐτὴν (κεφ. 33-34: φώκιες [υγρὸ στοιχείο]). Με αφορμὴ τῆς Θέκλα, τὴν ὁποία ὑπερασπίζεται

In *The Adventures of Leucippe and Clitophon* Artemis of Ephesus defends virgin Leucippe been submitted, like Thecla, to several humiliations: "... the goddess Artemis stood before me in a dream and said "Wheep no more; thou shalt not die, *for I will be thy helper, but thou must remain a virgin*, until I deek thee as bride, and non other than Clitophon shall be thy spouse" (Achilles Tatiuss, LCL, 191).

And in the work of Xenophon *The Ephesian Tale of Anthia and Habrocomes*, Artemis defends the fidelity of the heroine: «Ἄβροκόμη, πεπίστευκας ὅτι ἐὰν ἀπαλλαγῶ σοῦ, περὶ ἀνδρὸς ἐτι καὶ γάμου σκέψομαι, ἥτις οὐδὲ ζήσομαι τὴν ἀρχὴν ἄνευ σοῦ; Ὡς ὀμνύω τέ σοι τὴν πατρίον ἡμῖν θεόν, τὴν μεγάλην Ἐφεσίον Ἄρτεμιν, καὶ ταύτην ἦν διανύομεν θάλατταν καὶ τὸν ἐπ' ἀλλήλοις ἡμᾶς καλῶς ἐκμήναντα θεόν, ὡς ἐγὼ καὶ βραχὺ τι ἀποσπασθεῖσα σοῦ οὔτε ζήσομαι οὔτε τὸν ἥλιον ὄψομαι» (1.11.5).

- **Freedom from social conformity-male "monstrous" dominance**: Artemis, also called Potnia (=Mistress) of the beasts (*Iliad* 21.470) and *Lycos/Lυκό/Λύκαινα* (a deity that kills the wolves and protects the herds has been compassing the earth), just like Thecla in her early activities as an itinerating charismatic enthusiast. Eventually, as already noted, she settled down in a cave outside the city of Seleucia which (cave) like the desert was regarded to be a place for demons and darkness. On the contrary, there she manages to find refuge away from all urban idolatry.

The beasts are already being succumbed by her spiritual personality³¹. Due to Thecla defended by a female lion, all women of the city resist against male

³¹ Comp. Chapt. 33-34: seals [beasts from the liquid element]

μια θηλυκή λέαινα, όλες οι γυναίκες της πόλης αντιστέκονται εν χορώ στη βούληση-αυθαιρεσία του αρσενικού στοιχείου. Τελικά ούτε οι ταύροι με τα πυρακτωμένα γεννητικά τους όργανα (μεταφορά) τη βλάπτουν καθώς όχι μόνο το υδάτινο αλλά και το πύρινο στοιχείο την υπερασπίζονται. Σημειωτέον ότι οι μαστοί της εφέσιας ταυροπόλου-ταυρίκης Αφροδίτης (Σοφοκλής, *Αίας* 1457· Ευρυπίδης, *Ιφιγ. εν Ταύροις* 85. 1454) πιθανόν ταυτίζονται με όρχεις ταύρων που θυσιάζονταν χάριν της γονιμότητας.

Επίσης δεν πρέπει να λησμονείται ότι η *Λυκά/Λύκαινα* (αυτή που σκοτώνει τους λύκους προστατεύοντας το ποίμνιο ή συνδέεται με τη Λυκεία ή/και με τη λύκη [= το πρωινό ημίφως]) ή *Φωσφόρος* θεά αρχικά ήταν μία από τις χθόνιες ανατολικές θεές γονιμότητας. Ενσωματώθηκε όμως από τους Έλληνες άποικους στο πάνθεό τους. Το ακαλαίσθητο για τα αττικά δεδομένα ξύλινο ξόανο της Αρτέμιδος θεωρούνταν ως αρχέγονο δώρο των επίσης φεμινιστριών Αμαζόνων²⁶. Και η Θέκλα συνδέεται με τα κλίματα της Ανατολής.

Θεραπεία-Εξορκισμός: Όπως η *Σώτειρα, αγία* Αρτεμις απαλλάσσει από θανάσιμους

dominance and authority. In the end, not even the fury bulls send against her having first their genitals annealed (metaphor) would harm her as not only water, but also fire take sides with her. It should be noted that the breasts of the cult statue of Aphrodite Tauropolous (Sophocles, *Ajax* 1257, Euripides. *Iphigenia in Tauris*, 85.1454) could be bull genitals offered in the name of fertility.

In addition, we should not cast into oblivion the fact that the goddess of Ephesus, was initially one of the **eastern** chthonian deities of fertility later integrated by the Ionian colonists into their pantheon. The vulgar, with respect to Attic cultural standards, wooden cult statue of Artemis was considered to be a gift from the feminist Amazons. Thecla is also associated with the east climates of Asia Minor.

- Healing-Exorcism: Just like the *Saviour sacred Artemis/ Σώτειρα, αγία* Αρτεμις who saves form mortal dangers granting eternal life and immortality, Thecla's praying becomes for Falkonilla, daughter of Tryphaina, a pathway to eternal life (Chapt. 29) while in the end her praying appears to have healing

²⁶ Πausanias 4.31.8.9: Έφεσίαν δὲ Ἄρτεμιν πόλεις τε νομίζουσιν αἰ παῖσαι καὶ ἄνδρες ἰδίᾳ θεῶν μάλιστα ἄγουσιν ἐν τιμῇ· τὰ δὲ αἷτια ἐμοὶ δοκεῖν ἔστιν Αμαζόνων τε κλέος, αἰ φήμην τὸ ἄγαλμα ἔχουσιν ἰδρύσασθαι, καὶ ὅτι ἐκ παλαιοτάτου τὸ ἱερόν τοῦτο ἐποιήθη. τρία δὲ ἄλλα ἐπὶ τούτοις συνετέλεσεν ἐς δόξαν, μέγεθός τε τοῦ ναοῦ τὰ παρὰ παῖσιν ἀνθρώποις κατασκευάσματα ὑπερηρκότος καὶ Έφεσίων τῆς πόλεως ἡ ἀκμὴ καὶ ἐν αὐτῇ τὸ ἐπιφανὲς τῆς θεοῦ. Το πρωταρχικό όνομα της θεάς ήταν Ωπις/Ούπις (Καλλίμαχος, Ὑμνος Αρτ. 240· Μακρόβιος *Sat.* 5.22.4-6).

κινδύνους και εγγυάται και αιώνια ζωή-αθανασία²⁷, έτσι και η Θέκλα με την προσευχή γίνεται αφορμή η κόρη της Τρύφαινας, η Φαλκονίλλα, να ζήσει αιώνια (κεφ. 29) αλλά και στο τέλος λειτουργεί θεραπευτικά και εξορκιστικά. Το αποτέλεσμα είναι, όπως οι εφέσιοι αργυροκόποι των Πράξεων (κεφ. 19), έτσι και οι ιατροί της Σελεύκειας να αντιδράσουν υποκινώντας το βιασμό της δούλης του Θεού.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε ένα φυλακτό της Αρτέμιδος που υπάρχει σε μουσείο των Συρακουσών η Άρτεμις ταυτίζεται με το φως το ιερόν (το οποίο συνδέεται ιδιαίτερα με τη Θέκλα στις ΠΘ) και κατακλείεται με τη φράση *Δαμναμενήι δέχου θεοαλκέ άπαρχήν*²⁸. Το θεοαλκέ σημαίνει την θεϊκή ανδρεία και παρηχεί το όνομα αλλά και τον χαρακτήρα της πρωταγωνίστριας των ΠΘ.

- **Παγκοσμιότητα:** Το «μυστήριο της ευσεβείας» της Αρτέμιδος δεν περιοριζόταν στο άλσος-τον παράδεισο όπου εντοπιζόταν το «αχειροποίητο» ξόανο αλλά είχε αποκτήσει παγκόσμιες διαστάσεις. Η εφέσια θεά λατρευόταν σε όλη τη Μεσόγειο: στη Νεάπολη της Σαμάρειας, τη Μασσαλία, τη Ρώμη (το λόφο Αβεντίνη), το Augustodunum της Γαλλίας ακόμη και στο Ημεροσκοπείον της Ισπανίας στα νότια της Βαλεντίας (Valencia) αλλά και την Κυρήνη στη Βόρεια Αφρική όπου έζησε ο Τερτυλλιανός

and exorcising power. As a result, the doctors of Seleucia move against her, just like the Ephesians silver craftsmen in Acts 19 against Paul, inciting the crowds to rape the Isapostle servant of God.

At this point, it is worth mentioning that an amulet of Artemis, the *Phosphorus goddess* kept in a museum at Syracuse, identifies the goddess with the sacred light (also strongly linked with Thecla in the AoTh) and contains the short phrase “*Δαμναμενήι δέχου θεοαλκέ άπαρχήν*”. The *θεοαλκέ* means **divine bravery** and alliterates both the name Thecla and character of the female protagonist of the AoTh.

- **Universality:** The “mystery of piety” regarding Artemis was not limited within her sacred grove-paradise where her acheropoiotos (not made by man) palladium was located having gained popularity of global proportions. The Ephesian goddess’ fame was present throughout the Mediterranean urban network: Neapolis, Samareia, Marseille, Rome (Aventine Hill), Augustodunum, France, Hemeroscopio o Dianio, Valencia, Spain, Cyrene, North Africa, the home of Tertulian (comp. Strabo, 4.1.4-8, Pausanias 4.31.8) could be taken as examples.

Spreading the cult was achieved also through the transporting of Ephesian virgins to the aforementioned urban centres. We should not overlook the possibility of Thecla herself becoming famous due to the successful conversion to

²⁷ Η Άρτεμις συνδεόταν με τη μαγεία αφού ταυτιζόταν με την Εκάτη (Τατιανός *Κατά Ελλήνων* 8.2: Άρτεμις μάγος). Περίφημα ήταν στη λεκάνη της Μεσογείου τα *Φυλακτά/οι Επιστολές της Εφέσου* που αρχικά ήταν έξι μαγικοί όροι (πνεύματα κατά τη λαϊκή αντίληψη) με δύναμη να εξορκίζουν τον δαίμονα (Κλήμης, *Στρωματείς* 1.15-5.8). Ο όρος *Εφέσιος* ίσως όμως προέρχεται από το *έφιημι* (= αποστέλλω εναντίον).

²⁸ [Maureen E. Duffy](#), *The Riot of the Silversmiths at Ephesus (Acts 19:23-40): A Synchronic Study Using Rhetorical and Semiotic Methods of Analysis*, Phd diss. St Paul University, 1994, 189.

(πρβλ. Στράβων, 4.1.4-8. Παυσανίας 4.31.8) . Η μεταφορά της λατρείας της γινόταν και μέσω της μεταφοράς παρθένων από την Έφεσο στα προαναφερθέντα κέντρα. Δεν αποκλείεται και η Θέκλα να έγινε τελικά διάσημη μέσω της μεταστροφής γυναικών που λάτρευαν την Αρτέμιδα και μετακινούνταν σε ένα δίκτυο της Μεσογείου.

Συμπεράσματα

Από τα ανωτέρω θεωρώ ότι οι ΠΘ, των οποίων ο συγγραφέας δεν αποκλείεται να έχει κοινά με τους δώδεκα βαπτιστές και τον Απολλώ, οφείλουν τη σύντομη διάδοσή τους σε όλη τη Μεσόγειο στους εξής παράγοντες:

1. το φιλολογικό είδος του μυθιστορήματος/ρομάντζου που γοητεύει κυρίως το γυναικείο στοιχείο
2. το γεγονός ότι καλύπτουν κενά και συμπληρώνουν το σώμα των παύλειων επιστολών και τις Πράξεις
3. προβάλλουν ένα άριστο υποκατάστατο στην παγκοσμίως λατρευόμενη Αρτέμιδα.

Christianity of several of these female worshipers of Artemis operating all over the Roman *Mare nostrum* network.

Conclusions

My reflections so far lead me to argue that the AoTh, whom the writer is likely to have some in common with the twelve Baptists and Apollos, owe their quick spread in such a short time all across the Mediterranean to the following facts:

1. The literary form used, romantic novel/romance captivating particularly the female population.
2. The fact that the text fill voids and supplement the Pauline letters corpus and the Acts.
3. They provide an excellent alternative to the universally worshiped goddess Artemis.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη εδώ: <http://eclass.uoa.gr/courses/SOCTHEOL102/>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Σωτήριος Δεσπότης, 2015. Σωτήριος Δεσπότης. «Αποκάλυψη του Ιωάννη. Ενότητα 1: Άρτεμις και Θέκλα». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL4/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

